

УДК 94(438 + 477 + 470) «1920»

DOI: 10.30840/2413-7065.3(76).2020.213797

ВІЙСЬКОВІ ОПЕРАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ ВІЙСЬК НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (1920 Р.) В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Сергій ГУБСЬКИЙorcid.org/0000-0003-0203-651X

науковий співробітник відділу історичних студій НДІУ

Анотація. У статті висвітлюються питання формування, реорганізації та бойових операцій Армії Української Народної Республіки спільно з військами Республіки Польської (квітень–жовтень 1920 р.) в сучасній українській історіографії. Зазначається, що в працях сучасних українських істориків значна увага акцентується на безвихідній ситуації, в якій опинилась УНР наприкінці 1919 р. після виснажливої боротьби з ворогами української державності «в чотирикутнику смерті». Проаналізовано здобутки сучасних українських науковців, де розглядаються причини та наслідки Варшавського договору між керівниками Польщі та УНР Ю. Пілсудським і С. Петлюрою, та акцентовано увагу на різноманітні думок і суджень вітчизняних дослідників стосовно цієї сторінки української історії. Розглянуто праці українських вчених, у яких висвітлюється практична реалізація Варшавських угод під час спільних бойових дій польських і українських військ в зазначений період та констатовано увагу на успіхах і невдачах цієї військової кампанії. Зазначено, що незацікавленість польського уряду після перемир'я Польщі з Радянською Росією 12 жовтня 1920 р. у зміцненні української армії, оскільки вона майже повністю залежала у воєнно-економічній площині від польської допомоги, звела нанівець самостійну бойову діяльність Армії УНР та закінчилась провалом стратегічного завдання – збереження української державності – і призвела до інтернування українських військовиків 21 листопада 1920 р. на польській території.

Ключові слова: Українська Народна Республіка; Республіка Польська; Армія Української Народної Республіки; Симон Петлюра; Юзеф Пілсудський; Варшавський договір; незалежність; Київ; історичні дослідження.

MODERN UKRAINIAN HISTORIOGRAPHY ON THE MILITARY OPERATIONS OF UKRAINIAN AND POLISH TROOPS (1920) IN THE RIGHT-BANK UKRAINE

Serhii HUBSKYI

research fellow of the Historical Studies Department of RIUS

Annotation. The article covers the issues of formation, reorganization, and combat operations of the Ukrainian People's Republic Army together with the troops of the Republic of Poland (April–October 1920) in the view of the modern Ukrainian historiography. It is noted that in their works, modern Ukrainian historians pay much attention to the hopeless situation in which the UPR found itself in late 1919 after a grueling struggle with the enemies of the Ukrainian statehood “in the death quadrant”. The achievements of modern Ukrainian scholars are analyzed, which consider the causes and consequences of the Warsaw Pact between the leaders of Poland and the UPR J. Pilsudski and S. Petliura, and focus on the diversity of opinions and judgments of domestic researchers about this page of the Ukrainian

© Губський С.

history. The article considers the works of Ukrainian scholars which cover the practical implementation of the Warsaw Pacts during the joint hostilities of Polish and Ukrainian troops in the above mentioned period, and focuses on the successes and failures of this military campaign. It notes that the disinterest in strengthening the Ukrainian Army, demonstrated by the Polish government after the armistice of Poland with the Soviet Russia on October 12, 1920, as the former was almost entirely dependent on Polish aid in the military and economic spheres, nullified the independent combat activities of the UPR Army and ended with a failed strategic goal – preservation of the Ukrainian statehood, which led to the internment of Ukrainian soldiers on November 21, 1920 in the Polish territory.

Key words: *Ukrainian People's Republic; Republic of Poland; Army of the Ukrainian People's Republic; Symon Petliura; Józef Pilsudski; Warsaw Pact; independence; Kyiv; historical research*

Невід'ємною складовою історіографічного процесу після відновлення державної незалежності України 24 серпня 1991 р. стали дослідження подій Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр. При цьому сучасні українські науковці найбільшу увагу зосереджували на діяльності українських урядів і політичній історії революції [41, с. 168–169].

Поступово в цьому контексті відбувалося становлення військової історії як окремої галузі наукових знань, з'явилися наукові осередки з вивчення історії воєн, військового будівництва та військового мистецтва доби Визвольних змагань 1917–1921 рр.

У цьому зв'язку важливе значення мають події і явища польсько-української співпраці 1920 р. у боротьбі проти спільного більшовицько-російського ворога, який загрожував існуванню української і польської держав. Вони стали результатом Варшавського договору (Варшавської угоди) 1920 р. – політичної і військової конвенції, які відповідно були підписані 21 і 24 квітня у Варшаві представниками урядів Республіки Польської (РП) і Української Народної Республіки (УНР).

Це сталося насамперед завдяки зусиллям двох відомих політичних діячів Польщі й України – Начальника

Польської держави Ю. Пілсудського і голови Директорії і головного отамана війська УНР С. Петлюри. Через це Варшавський договір часто називають як «договір Пілсудський–Петлюра». Політична конвенція була підписана керівниками зовнішньополітичних відомств РП Я. Домбським та УНР А. Ливицьким, військова – офіцерами Війська Польського майором В. Славеком і капітаном В. Єнджеєвичем та представниками Армії УНР генерал-поручником В. Сінклером і підполковником М. Дідковським [6, с. 75].

Тема українсько-польського військового союзу 1920 р. та боротьба проти спільного ворога з гаслом «За нашу і вашу свободу!» особливо актуальні з 2014 р., в часи російської агресії проти України: анексії українського Криму та розв'язаної війни на Донбасі.

Незважаючи на те, що з початку 90-х років ХХ ст. в Україні написано ряд докторських та кандидатських дисертацій, опубліковано значну кількість монографій, статей, збірників документів, проведено десятки наукових конференцій, присвячених добі Української революції, питання військового будівництва, польсько-українського союзу 1920 р. як окремого предмета дослідження є й досі недостатньо розробленими в українській історіографії. Хоча, безумовно, існують і опубліковані певна документальна база,

багато праць, присвячених різним етапам та аспектам польсько-українського союзу, в т. ч. і роботи, в яких досліджується питання сучасної історіографії проблеми [1; 2; 4; 13; 21; 24; 38; 44; 53; 56; 57; 59; 61].

Проте в багатьох цих дослідженнях автори основну увагу зосередили на політичних аспектах Варшавської угоди та наступної військової кампанії або висвітлювали діяльність С. Петлюри та високопоставлених українських політиків і військових.

З цього приводу В. Солдатенко влучно зауважив, що «похід поляків в Україну, їх відступ з Києва всі історики передають дуже стисло, якимось скоромовкою, практично не аналізуючи військових операцій, а згадуючи лише основні дати – переходу з рук в руки тих чи інших населених пунктів. Не видно і ролі в подіях українських військових частин» [54, с. 380].

Погоджуючись з цією думкою, зауважимо, що пояснити це можна тим, що після відновлення української незалежності в 1991 р. науковці в першу чергу почали осмислювати існуючі на той час історичні дослідження, аналізували спомини, щоденники учасників українсько-польсько-більшовицької війни 1920 р. та праці діаспорних вчених до 1991 р.

Незважаючи на те, що праці радянських істориків, спогади радянських командирів мають певну ідеологічну спрямованість, тенденційність, хиби, в них міститься вагомий документальний матеріал, яким потрібно послуговуватися у вивченні зазначених вище подій.

Нині ще остаточно не переглянуто усталену радянською історіографією концепцію про «польсько-радянську війну». Необхідно по-новому подивитися на ті події, осмислити, обґрунтувати та подати інше їх трактування, наприклад,

як «українсько-польсько-радянська (більшовицька) війна 1920 року».

Одним із перших запропонував зміни наукового підходу до трактування польсько-радянської війни сучасний історик В. Яблонський. Зокрема, він трактує її як «польсько-українсько-радянську війну 1920 року» [39, с. 326; 63, с. 135–136]. І варто зазначити, що саме таке тлумачення війни увійшло до сучасної української історіографії і продовжує витісняти колись звичні радянські історіографічні концепції. Саме на цих засадах підготовлені наукові дослідження Р. Зінкевича [20], А. Руккаса [47], Р. Лаврецького [28].

Ще з початку 90-х років ХХ ст. у багатьох наукових працях зустрічаються неоднозначні оцінки постаті С. Петлюри як голови Директорії та головного отамана військ УНР. Наприклад, в одному з підручників для учнів старших класів загальноосвітніх шкіл зазначалось, що «участь військ УНР на стороні Польщі проти РСФСР та УСРР була актом відчаю... Петлюра відмовлявся від ідеї соборності українських земель і визнав цілковиту залежність від Польщі» [27, с. 113].

Досить критично аналізує діяльність С. Петлюри сучасний історик В. Савченко. В науково-популярній формі він говорить про слабкість влади українського керівника, відсутність в Армії УНР шансів на успіх, особливо після польсько-радянського перемир'я від 18 жовтня 1920 р. У цьому автор звинувачує Ю. Пілсудського, який «хотів перетворити Петлюру на вічного прохача набоїв, чобіт, повноважень, тримати його в «полі зору», боячись що українська армія із союзника Польщі коли-небудь перетвориться на її головного ворога» [49, с. 357]. Говорячи про плани керівника

Польської держави, автор стверджує, що «Україна була завітною мрією Пілсудського, який мріяв відродити могутність Речі Посполитої в кордонах 1772 року. А в українській державі він бачив можливий буфер, який пом'якшує тиск «великого сусіда», сировинний придаток Польщі і ринок збуту польських товарів. Пілсудському імпував лідер української Директорії Симон Петлюра, який був готовий на будь-які компроміси заради отримання польської допомоги і заявляв, що зможе організувати союзу Польщі 200-тисячну армію УНР» [48, с. 314]. Разом з тим автор не наводить документальних підтверджень саме таких планів Ю. Пілсудського.

Утім частково погоджуючись з твердженнями В. Савченка щодо планів Ю. Пілсудського, зауважимо, що С. Петлюра був змушений іти на значні поступки керівнику Польської держави через безвихідне становище, в якому опинилися уряд і війська УНР наприкінці 1919 р.

Про це сам головний отаман зазначав на зустрічі з І. Огієнком, що відбулася 1 травня 1920 р. «Але ж пригляньтесь ж лишень до всього уважніше: чи маємо який інший вихід із сліпого заулка, куди загнала нас зла доля? Чи ми самотужки при наших розбитті та безсиллі справді зможемо щось зробити? Чи ви самі добре не знаєте, що з поляками треба бути або приятелями, або ворогами. Нейтральними з ними не можна бути. Я вибрав першу конечність, бо на другу у нас нічого нема» [20, с. 174–175].

Значними подіями до подолання догм і міфів навколо особи С. Петлюри та визначення його ролі у війні 1920 р. стало проведення в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. наукових конференцій, семінарів, круглих столів, присвячених

ювілейним датам життя і смерті керівника УНР, а також вихід у світ збірника документів, укладеного відомим українським сучасним істориком В. Сергійчуком [50; 58].

Маловідомим сторінкам військово-політичної діяльності С. Петлюри та власним поглядам на польсько-український союз 1920 р. присвячена монографія Б. Дорошенка-Товмацького [14].

Низку вагомих наукових праць про життя та діяльність С. Петлюри і протибільшовицьку військову кампанію 1920 р. [33; 34] та історіографічних статей, присвячених союзницькому походу польсько-українських військ на Київ та постаті Головного отамана [31; 32], опублікував С. Литвин.

Аналізуючи причини, які змусили С. Петлюру до підписання Варшавського договору, історик зазначає, що до цього кроку його спонукали більшовицька агресія, бездіяльність Антанти та велике бажання продовжити збройну боротьбу проти більшовиків [33, с. 399].

Одним із важливих наслідків війни 1920 р., на думку С. Литвина, було зупинення українсько-польським спротивом запланованого більшовицького походу на Польщу, Румунію та Чехословаччину. «Завдяки тому, що більшовики були ослаблені війною з УНР та повстаннями в Україні, Польща тоді також змогла закріпити свою державність» [33, с. 399].

Фактично солідаризуючись з висновками С. Литвина щодо причин підписання головою Директорії договору з Ю. Пілсудським, український дослідник польської історії та історіограф зі Львова Л. Зашкільняк навів у своїй праці такий факт: «...коли С. Петлюра не погодився на польські умови, то його разом з міністрами заарештували й протримали

24 години» [18, с. 453]. Ще один львівський історик М. Гетьманчук стверджував, що головним наслідком боротьби військ УНР проти Червоної армії у 1920 р. стала неможливість ігнорування волі українського народу до власної державності, тому більшовицьке керівництво змушене було погодитися на існування формально незалежної, а насправді маріонеткової Української Соціалістичної Радянської Республіки (УСРР) [3, с. 309].

Проаналізувавши здобутки української історіографії, де розглядаються причини та наслідки Варшавського договору та українсько-польського союзу 1920 р., відзначимо різноманіття думок і суджень вітчизняних дослідників стосовно цієї сторінки української історії. Зокрема, львівський історик Я. Грицак зазначає у своїй праці, що «як тільки польські війська опинилися на Правобережжі, то замість помагати уряду УНР творити обіцяні дивізії, польська військова адміністрація кинулася грабувати майно і вивозити його до Польщі. Політика реквізицій змусила ще раз піднятися українське селянство, на цей раз проти нових окупантів» [5, с. 155].

Натомість В. Литвин наголошує, що ця співпраця була «єдиним для українців шансом продовжити боротьбу за українську державність», але, на його думку, цей союз «з багатьох причин від самого початку був приречений на поразку, проте дозволив ще на рік продовжити історію УНР» [29, с. 328, 334].

Опрацювавши значний масив творчого доробку українських науковців із зазначених питань, можемо констатувати, що більшість із них неупереджено, досить лояльно оцінюють Варшавські домовленості та українсько-польський військовий союз 1920 р. [11; 17; 25; 45].

Військові аспекти кампанії 1920 р. стали окремим об'єктом наукового дослідження лише в середині 90-х років ХХ ст., коли в Україні серед дослідників значно зріс інтерес до вивчення військової історії, зокрема серед науковців Києва та Львова. З цього часу з'являються перші значні публікації у спеціалізованих збірниках і періодичних виданнях: «Військо України», «Воєнна історія», «Військово-науковий вісник», «Держава і армія» тощо. Також у цей час побачили світ вагомні наукові праці з історії Армії Директорії УНР [15; 64].

Важливими науковими роботами про українсько-польсько-радянську війну 1920 р. стали дослідження істориків І. Срібняка [55], Б. Гудя та В. Голубка [8; 9]. Науковці на високому аналітичному рівні стисло показали основні положення Варшавського договору та бойові дії під час походу за визволення Києва, виклали свою точку зору з багатьох дискусійних питань. Зокрема, Б. Гудь і Б. Голубко найважливішим результатом укладених у квітні 1920 р. угод вважають те, що «і Польща, і Україна прийшли до усвідомлення необхідності стратегічного партнерства задля забезпечення своєї незалежності» [9, с. 45].

У свою чергу практичну реалізацію українсько-польських угод 22–24 квітня 1920 р., коли об'єднане військо 25 квітня розпочало наступ на Правобережжі України, висвітлює у своїй науковій праці М. Литвин [30, с. 20–31]. До польських частин генерала В. Івашкевича (в 1919 р. – командувач Галицького фронту) на Поділлі приєдналися 2-га і 3-тя стрілецькі дивізії Дієвої армії УНР під командуванням генерала М. Омеляновича-Павленка, яка нещодавно повернулася з 1-го Зимового походу. Якщо наприкінці квітня вона

мала 479 старшин і 3840 козаків, 81 кулемет і 12 гармат, то в червні вже нараховувала 3300 старшин, 15300 козаків, 4500 коней, 48 гармат, 200 кулеметів [30, с. 25–26]. Третя Залізна (колишня друга) стрілецька дивізія полковника О. Удовиченка, зазначає дослідник, що діяла на південному фланзі армії, 27 квітня вступила до Могилева-Подільського, 4 травня – до Ямполя. В перші тижні наступу вона ще залишалась недоукомплектованою. Нараховувала 450 багнетів, 190 шабель, 12 кулеметів та 4 гармати [30, с. 26].

Вчений зазначає, що успіху наступальної операції сприяло антибільшовицьке повстання 2-ї і 3-ї бригад Червоної Української Галицької Армії (ЧУГА) чисельністю близько 10 тисяч вояків, які 24 квітня залишили фронт і пішли назустріч Армії УНР. Проте командування польської армії наказало своїм військам оточити галичан і пізніше майже всіх відправили у табори полонених у Проскуріві, Фрідріхівці, а згодом на північ Польщі, в табір інтернованих у Тухолі [30, с. 26].

Слід також відзначити, що у ґрунтовній праці В. Савченка подано детальний перебіг наступу українсько-польських військ на Правобережжі в квітні – травні 1920 р. та подальший перебіг воєнних дій [48, с. 313–338]. Після визволення 6 травня українськими і польськими військами Києва від «червоних» союзникам у цей же день вдалося переправитись на лівий берег Дніпра, де вони зайняли плацдарм близько 15–20 км на схід від Києва. До 16 травня на східному напрямку фронту настало затишшя, – зазначає історик [48, с. 321].

8 травня до Київської наступальної операції приєдналася 6-та (колишня 1-ша) стрілецька дивізія під командуванням полковника М. Безручка, яку

сформовано в лютому 1920 р. в Бересті (Бресті) [30, с. 26]. Варто зазначити, що всупереч поширеній в українській історіографії, але недостатньо перевіреній з першоджерел інформації ця дивізія у 1920 р. не називалася «Січова» [42, с. 191].

9 травня на честь звільнення української столиці на Хрещатику відбулися військові урочистості. Військовий парад за участю французьких військових аташе приймали командувач 3-ї армії генерал Е. Ридз-Смігли та полковник М. Безручко [30, с. 26].

Значний інтерес в ракурсі життя Києва під час перебування в ньому польських і українських військ представляє книга І. Лісевича [35]. Автор на підставі широкої джерельної бази вперше публічно розглянув проблеми ревізій, культурного життя і преси, валютних питань, забезпечення містян продуктами харчування, діяльності кооперативів. Він дійшов висновку, що грабїж населення був винятком, а не правилом. Прикрі випадки такої поведінки спостерігалися у селах прифронтових зон, що суворо каралося польським командуванням, або вони були провокаціями більшовицьких агентів [35, с. 62–63]. Нестача зброї і брак часу стали основними перешкодами для розбудови і зміцнення боєздатності Армії УНР [35, с. 18–22].

Проблеми мобілізації до української армії військовозобов'язаних на частині території, звільненій від більшовиків, розглянув О. Заремба [16]. Науковець стверджує, що результат мобілізації до армії генерала М. Омеляновича-Павленка в Ямпільському повіті майже вдвічі перевищив найбільш оптимістичні прогнози, але скористатись цим успіхом не вдалося через брак одягу і зброї. Поставання знову стало ахіллесовою п'ятою

війська, а відсутність зброї звела нанівець успіх мобілізації.

Питання військово-господарської співпраці між Польщею та УНР під кутом зору практичної реалізації умов військової конвенції Варшавського договору, в якій були конкретизовані умови спільного наступу та перебування союзників на визволеній території Правобережної України у кінці квітня – середині червня 1920 р., висвітлено у змістовній праці сучасної дослідниці О. Михайлової [39]. Праця виділяється своєю новизною та містить значну кількість вперше введених у науковий обіг раніше не опублікованих архівних документів і матеріалів.

Після прориву 5 червня Першою кінною армією червоних під командуванням С. Будьонного польського фронту в районі Сквири та подальшого руху більшовиків на Бердичів та Житомир, який загрожував київському угрупованню польських і українських військ повним оточенням, Ю. Пілсудський наказав Е. Ридз-Смігли відступити з Києва до р. Тетерів. Відхід військ під прикриттям українських дивізій організовано пройшов 10–11 червня [30, с. 26–27; 48, с. 326].

Пізніше радянська пропаганда триразовий час писала про «нечувані звірства» поляків у Києві, проте все сталося з точністю до навпаки. У вже згаданому дослідженні І. Лісевича зазначається, що польські військовики ні водогін, ні електростанцію, ні Володимирський собор не підривали. Знищили лише окремі конструкції мостів через Дніпро. У Києві залишено казну в карбованцях і польських золотих. Натомість після захоплення міста Червоною армією почалися масові розстріли киян, зокрема залізничників, сталися спалахи холери і тифу, відбулося різке здорожчання продуктів харчування.

Незгодних з політикою більшовиків почали відправляти до радянських концтаборів [35, с. 188–198, 204–207].

Прорив польського фронту будьонівцями, зазначає М. Литвин, дав можливість їм успішно просуватися вздовж залізниці на Коростень та інші важливі міста Правобережжя. У ході боїв за залізничну станцію Ігнатпіль 19 червня відзначилася 6-та стрілецька дивізія, героїзм вояків якої високо оцінив Е. Ридз-Смігли [30, с. 27]. Розглядаючи подальший перебіг українсько-польсько-більшовицької війни, М. Литвин подає опис бою 7 липня неподалік подільської станції Чорний Острів, під час якого героїчно загинув начальник Генерального штабу Дієвої армії УНР Є. Мешковський, на похороні якого командував 6-ї польської армії генерал Я. Ромер заявив, що небіжчик був мозком Армії УНР та душею українського народу [30, с. 27].

Висвітлюючи оборону польських і українських військ вздовж річок Стиру і Збруча під час наступу більшовиків, дослідник зазначає, що Дієва армія УНР в цей час успішно рейдувала, особливо 26–27 серпня під Більшівцями, значно знекровила 123-тю і 124-ту червоноармійські бригади [30, с. 28].

Особливу увагу вчений звертає на успішну оборону поляками й українцями фортеці Замостя, що передувала загальному вересневому наступу Війська Польського та Армії УНР. Оборonoю міста безпосередньо керував командир 6-ї стрілецької дивізії полковник М. Безручко, в підпорядкуванні якого спочатку було 700 багнетів і 150 шабель. Коли 28–29 серпня до міста прибули частини польської 10-ї піхотної дивізії (31-й піхотний полк, кавалерійські й артилерійські дивізіони), сили оборонців фортеці

зросли до 3,2 тис. багнетів, 200 шабель, 40 кулеметів, 12 гармат.

Їхні дії підтримували три польських бронепотяги. У ході оборони особливо відзначився технічний курінь 6-ї дивізії, який збудував довкола міста три- та чотирирядну систему окопів із дротяною загорожею довжиною 18 км, в яких розміщувалися бойові ланки опору. Українським саперам допомагали копати траншеї 3,5 тис. мешканців.

Життя цих превентивних заходів допомогло відбити кілька відчайдушних атак будьонівців. Загальні втрати захисників міста становили близько 250 чоловік вбитими і пораненими. Втрати наступаючих червоноармійців були значно більшими. Героїчна оборона Замостя дала змогу польському командуванню виграти дорогоцінний час, підтягнути свіжі частини й розпочати масштабний наступ проти червоних у Галичині та на Волині [30, с. 28–29; 47, с. 88–93].

Також у своїй праці М. Литвин детально зупиняється на факті залишення фронту 25 серпня 1920 р. без згоди командування Дієвої армії УНР військовою групою генерал-четаря А. Кравса (фактично частинами 5-ї Херсонської дивізії), що дислокувалася в районі Дністра: неподалік сіл Ясенів Пільний, Городниця, Незвисько на Городенківщині [30, с. 29]. Частина галицьких старшин на заклик диктатора Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) Є. Петрушевича хотіла відступити на територію Чехословацької Республіки (ЧСР), однак чимало стрільців оцінило наказ А. Кравса як «нову зраду» (аналог з подіями в Києві 31 серпня 1919 р., коли через непродумані дії і накази галицького генерала українські війська втратили стратегічну ініціативу й були змушені залишити

Київ білогвардійцям. – С. Г.). Після переговорів із чехословацькою владою і прикордонниками 3 вересня групу А. Кравса інтерновано. Українські частини було роззброєно, чехословацькій владі передано 7 млн. грн. і всю зброю: 620 рушниць, 49 багнетів, 164 шаблі, 62 револьвери, 30 кулеметів, близько 22 тис. патронів. Особовий склад групи (7 старшин вищого командного складу, 200 старшин середнього командного складу, 711 стрільців, 3 урядовці) разом з амуніцією через Чоп – Кошице – Попрад – Брно 10 вересня прибув до табору інтернування у м. Ліберці, де перебували військовополонені галичани з Італії [30, с. 30].

На нашу думку, цей факт негативно вплинув на подальші перспективи національно-визвольного руху, ослабив збройну міць української армії і, навпаки, посилив антиукраїнські тенденції в певних польських політичних і військових колах, зокрема щодо галичан.

Значним позитивним явищем української історіографії кінця ХХ – початку ХХІ ст. стала поява значної кількості нового покоління українських вчених-істориків, чії наукові дослідження були захищені за спеціальностями «Історія України» та «Військова історія». У працях цих науковців висвітлювалися питання формування, розвитку та бойових дій Армії УНР періоду Директорії [7].

У руслі аналізу подій національної революції 1917–1921 рр. висновки та авторські узагальнення в дисертаціях О. Даценка [10], О. Демчучена [12], Л. Кривизюка [26], В. Мараєвої [36], Ж. Мيني [37], А. Науменка [40], П. Слюсаренка [52], П. Ткачука [60], А. Харука [62] та інших, які стосуються боротьби за українську державність у 1920 р., зокрема під час українсько-польського

військового союзу, є неупередженими та науково обґрунтованими. Так, Л. Кривизюк у своєму дослідженні зазначив, що «вишкільно-виховна робота в українській армії 1919–1920 рр. дала позитивні результати. Попри важкі поразки від переважаючих сил противника моральний стан армії був збережений. Вона продовжувала боротьбу і воліла разом з урядом вийти в еміграцію, ніж капітулювати» [26, с. 16].

У працях П. Слюсаренка [51; 52] підбито підсумки досліджень автора з історії реорганізації та участі Армії УНР у военній кампанії 1920 р. Проаналізувавши бойову діяльність українського війська за існуючими часовими рамками, науковець здійснив її періодизацію, виділивши три етапи:

перший (25 квітня – 19 жовтня) – бойові дії Армії УНР спільно з Військом Польським;

другий (19 жовтня – 10 листопада) – сутички з червоноармійськими частинами під час перемир'я між Польщею і Радянською Росією та підготовка українського війська до подальшої боротьби;

третій (10 – 21 листопада) – ведення самостійних бойових дій Армією УНР з часу завершення терміну перемир'я до її інтернавання [52, с. 11].

Вивчаючи координацію дій Армії УНР з повстанським рухом, дослідник зазначає, що в 1920 р. найбільш масовою і організованою була та частина повстанського руху, яка прагнула відродження УНР і взаємодіяла з регулярною українською армією.

Зазначено, що з червня і до вересня 1920 р. постійний зв'язок з повстанцями припинився, і цьому сприяли об'єктивні причини: значне віддалення Ставки військ УНР від повстанських

«центрів», активізація каральних експедицій частин Червоної армії. Лише з початком наступу Армії УНР 15 вересня 1920 р. узгодження дій з повстанцями було поновлено. Проте усі подальші наміри були перекреслені несподіваним перемир'ям між поляками і більшовиками, за час якого були розбиті найчисленніші повстанські загони отаманів Масюри, Христового, Гризла та ін.

Отримала поразку від 1-ї Кінної армії С. Будьонного і Степова повстанська дивізія отамана К. Блакитного (Пестушка) на Херсонщині. Зазнавши великих втрат, повстанці вже не змогли суттєво допомогти Армії УНР в ході боїв 10 – 21 листопада 1920 р. Таким чином, зазначає дослідник, всеукраїнське повстання не відбулося [52, с. 13].

Натомість, говорячи про значення взаємодії регулярної української армії з повстанським рухом, який підтримував УНР, він відзначає, що боротьба за українську державність мала реальні перспективи, якби допомога з боку поляків тривала і надалі [52, с. 13].

Вивчаючи особливості реформування Армії УНР в 1920 р., автор наголошує, що вона в цей час будувалася за принципами позакласовості, патріотизму і національної єдності. В процесі реорганізації було створено Штаб при головному отаманові військ УНР у складі канцелярії та двох управ (персональної і військового духовенства) і передбачені Положенням до закону УНР «Про вище військове управління в УНР», схваленим Радою народних міністрів УНР 24 травня 1920 р., органи вищого військового керівництва. Сформовано Вищу Військову Раду, яка стала вирішувати широке коло питань у військовій сфері на державному рівні, оскільки до її складу, крім військових

високого рангу, ввійшли голова Ради народних міністрів, міністр фінансів та державний контролер. Реорганізовано Генеральний штаб, який став повноцінним робочим органом верховного головнокомандувача, здатним забезпечити керівництво військами. Створена Генеральна інспекція мала у своєму складі досвідчених інспекторів, тримала під контролем хід реорганізації в усіх родах зброї. Оновлене Військове міністерство стало структурою матеріального забезпечення армії. Науковець зазначає, що створені та реорганізовані органи вищого керівництва були спроможні забезпечити бойову діяльність відродженої Армії УНР. Автор наголошує, що «впродовж літа були сформовані усі належні тилові служби Армії УНР: комплектування, постачання, артилерійська, інженерна, санітарна, ветеринарна, ремонту військ, геодезична, юридична, зв'язку, польової пошти, польового духовенства та польової жандармерії. А роботі спецслужб Армії УНР давало високу оцінку навіть командування Червоної армії. Крім цього, підготовка старшин у Спільній юнацькій школі не припинялася» [52, с. 14].

П. Слюсаренко дійшов висновку, що «Армія УНР постійно дотримувалася союзницьких зобов'язань у ході бойових дій і стійко трималася на погодженій між українським і польським командуванням лінії фронту, чого не можна сказати на адресу Війська Польського» [52, с. 16]. А перемир'я між Республікою Польською (РП) і Російською Соціалістичною Федеративною Радянською Республікою (РСФРР), яке польський уряд, нехтуючи інтересами УНР і всупереч Варшавській угоді в односторонньому порядку підписав 12 жовтня 1920 р. з більшовиками, звелo нанівець самостійну бойову діяльність

Армії УНР, оскільки вона у воєнно-економічній площині цілковито залежала від допомоги з боку Польщі. В кінцевому підсумку незацікавленість польського уряду у зміцненні української армії, зазначає П. Слюсаренко, закінчилась провалом стратегічного завдання – зберегти українську державність – і призвела до інтернування української армії 21 листопада 1920 р. на польській території.

У 2013 р. видана монографія А. Рукаса про історію створення та діяльність українських збройних формувань під час польсько-більшовицької війни. Автор констатує, що «українське військо було централізованою та організованою силою, з власними органами управління, бойовими частинами, службами забезпечення та постачання... Велика заслуга в цьому наших союзників – поляків, спільно з якими українські вояки рушили на визволення власної землі з-під більшовицької влади» [47, с. 3]. Це наукове дослідження максимально насичене фактологічним матеріалом та переважно побудоване на архівних матеріалах. В ньому детально подана структура збройних формувань УНР. У той час у складі українського війська, крім звичних кавалерії, піхоти, козачих формувань і тилових служб, був власний військово-морський флот.

У травні 1920 р. у Києві розглядалася можливість відновлення діяльності Дніпровської річкової флотилії на базі захоплених у більшовиків плавзасобів, проте наступ червоних перешкодив реалізації цього плану. Крім того, створювалися підрозділи морської піхоти. У структурі Верховного головнокомандування існувала Військово-морська управа, яка відповідала за створення Військово-морських сил незалежної України.

Помічником керівника управи був капітан 1-го рангу М. Злобін, його заступником – генерал-хорунжий В. Савченко-Більський, ад'ютантами – лейтенант С. Шрамченко і капітан 2-го рангу Д. Левада. Автор описує не тільки структуру цієї управи, але й зупиняється на різних аспектах її діяльності.

А. Руккас стверджує, що велику роль у відновленні Військово-повітряних сил УНР відіграла польська сторона, але при цьому українські пілоти підпорядковувались своєму командуванню. Так, у період з 14 жовтня по 20 листопада 1920 р. українські авіатори здійснили 18 бойових вильотів (головним чином бомбардування та розвідка) [47, с. 285]. 22 лютого в Бидгощі (Польща) українці офіційно передали полякам всі свої літаки та інше авіаційне майно [47, с. 287].

Особливий інтерес викликають розділи монографії, присвячені історії створення та діяльності української польової жандармерії та Окремого корпусу кордонної охорони.

Аналізуючи бойові дії під час українсько-польсько-радянської війни 1920 р., автор зупиняється і на цікавому факті, пов'язаному з діяльністю армії російсько-білоруського військового діяча С. Булака-Балаховича. У складі цього білоруського військового формування діяла так звана «Селянська бригада», в якій воювали етнічні українці.

Маловідомі факти про взаємини між головним отаманом С. Петлюрою і вищим військовим керівництвом УНР під час військових дій 1920 р. наводить київський історик М. Ковальчук. На основі знайдених архівних матеріалів він доводить, що серед керівництва українського війська в 1920–21 рр. існувала опозиція до С. Петлюри, яку очолював генерал

М. Омелянович-Павленко. Діяльність військової опозиції зводилася до намагань методами жорсткої політичної боротьби усунути від влади головного отамана і встановити режим військової диктатури. Проте діяльність опозиціонерів не знайшла широкої підтримки серед старшин і вояків української армії [22, с. 140–161].

Висвітлюючи ведення самостійних бойових дій Армією УНР 10–21 листопада 1920 р. проти більшовиків, М. Литвин зазначає, що після вимушеного переходу р. Збруча українські військовики були інтерновані в польських таборах Ланьцута, Каліша, Шепйорно, Вадовиць, Александрова Куявського, Пікулич та інших [30, с. 30].

Проте політичне та військове керівництво України не збиралося припиняти боротьби і планувало з настанням сприятливих воєнно-політичних умов повернутися на рідну землю. Але ці спроби не увінчалися успіхами, і боротьба за державну самостійність України продовжилася ще на довгі роки.

Сьогочасний рік є ювілейним з часу укладання Варшавського договору українсько-польського військового союзу 1920 р. для боротьби проти спільного ворога – більшовицької Росії. В рамках відзначення пам'ятних дат, пов'язаних зі 100-річчям Української національно-демократичної революції, Верховною Радою України 3 грудня 2019 р. було прийнято відповідну Постанову [43, с. 4]. В цьому документі є кілька дат, які безпосередньо стосуються політичного та військового співробітництва РП та УНР того часу: 100 років з дня підписання Варшавського договору (21.04.1920), 100 років з дня звільнення Києва українсько-польськими військами від більшовиків

(06.05.1920), 100 років з часу героїчної оборони міста Замостя Армією УНР від більшовиків (28.08–02.09.1920).

В рамках святкових заходів, що проходили в Польщі в серпні цього року до 100-річчя Варшавської битви, яку ще часто називають «чудом над Віслою 1920 р.», що закінчилась нищівною поразкою більшовиків й унеможливила їхній похід на Захід для розпалювання пожежі світової революції й насадження комуністичних режимів в Європі, прикметною ознакою став український вимір. Це знайшло своє відображення в українських періодичних виданнях. Так, у статті Т. Здоровила йдеться про відкриття у варшавському столичному районі Воля скверу імені генерал-хорунжого Армії УНР М. Безручка – командира 6-ї стрілецької дивізії, що героїчно захищала Замостя, який у 20–30-х роках ХХ ст. жив у варшавському районі Охота на вулиці Опачевській, 54 [19, с. 3].

«У 2020 році ми святкуємо 100-ту річницю Варшавської битви. Це чудова можливість, аби столиця віддала шану українським союзникам – офіцерам і солдатам Армії Української Народної Республіки, які пліч-о-пліч з солдатами польського війська захищали Варшаву та Європу від більшовицької навали. Генерал Марко Безручко є символом цієї спільної боротьби», – наголосили члени ініціативної групи з найменування скверу [19, с. 3]. Автор статті також коротко висвітлює роль М. Безручка під час українсько-польсько-радянської війни 1920 р.

Стаття І. Козловського присвячена висвітленню комплексу святкових подій, приурочених Варшавській битві, та заходам з яскравим українським акцентом, що відбувались у цьому контексті [23, с. 5]. Автор зазначає, що на

урочистостях у Варшаві, крім представників урядових структур Польщі й України, влади Варшави, української громади та дипломатів, були присутні нащадки генерала Марка Безручка, які прибули з України.

Вице-маршалок польського Сейму М. Госєвська підкреслила, що «Польща й Україна можуть багато досягти, коли вони разом», а голова адміністрації президента Польщі К. Щерський наголосив на вагомості польсько-українського «братерства по зброї» та зауважив, що обидва наших народи об'єднують однакові цінності – воля і свобода, які «вони захищатимуть завжди, коли відроджуватиметься імперіалізм та намагання підпорядкувати український і польський народи іншим, чужим імперіям» [23, с. 5].

Підсумовуючи, зазначимо, що, оцінюючи сучасний стан та проблеми історіографічних досліджень українсько-польського воєнного союзу та бойових операцій українських і польських військ у 1920 р., варто наголосити на певних позитивних зрушеннях у висвітленні цього важливого періоду державотворчих змагань національно-демократичної революції 1917–1921 рр. Зокрема, значною мірою досліджено етапи реформування Армії УНР під час українсько-польського військового союзу, висвітлено бойовий шлях українсько-польських військ у квітні – жовтні 1920 р. та створення українських кавалерійських частин як окремого роду збройних сил УНР.

Проте залишається ще багато невіршених завдань. Остаточного не переглянуто створену в період існування СРСР концепцію про «польсько-радянську війну». Немає цілісної фундаментальної наукової праці, де було б комплексно досліджено найважливіший аспект

українсько-польської воєнної співпраці. Не досліджено значний масив архівних документів і матеріалів, що стосуються цієї тематики, особливо на території сучасної Польщі. Реалізація цих завдань створить надійні теоретичні та методологічні основи для спрямування зусиль фахівців на змістовний пошуковий шлях, щоб на належному науковому рівні показати роль та значення українсько-польського державно-політичного та військового співробітництва того часу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Верстюк В. Союз Ю. Пілсудського – С. Петлюри в сучасній українській історіографії. *Наукові записки НаУКМА. Історичні науки*. 2005. Т. 41. С. 61–66.
2. Віднянський С., Калінчик В. Українсько-польські відносини 1917–1926 рр. Сучасна історіографія проблеми. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 1. С. 44–51.
3. Гетьманчук М. П. Українське питання в радянсько-польських відносинах 1920–1939 рр. Львів: Світ, 1998. 428 с.
4. Горак В. «За нашу і вашу свободу!» Військово-політичний союз УНР і Польщі 1920 року: події та реальність. *День*. 2008. № 100. 7 червня.
5. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX–XX ст. 2-ге видання. Київ: Видавництво «Генеза», 2000. 360 с.
6. Губський С. Варшавський договір між УНР і Польщею 1920 р.: причини, наслідки, судження. *Мазыричына, людзі, падзеі, час: Матеріялы II Рэспубліканскай навукова-практычнай канферэнцыі, Мазыр, 25–26 мая 2012 года / Міністерства адукацыі Рэспублікі Беларусь, Установа адукацыі «Мазырскі дзяржавны педагагічны ўніверсітэт імя І. П. Шамякіна»; рэдкал.: В. С. Болбас і інш. Мазыр, 2012. С. 75–82.*
7. Губський С. Історіографічні дослідження формування та діяльності Армії УНР доби Директорії на сучасному етапі. *Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. Спеціальний випуск. На пошану професора Романа Шуста / за ред. І. Підкови, Р. Сіромського, Р. Тарнавського. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. С. 786–800.*
8. Гудь Б. Українсько-польська військово-політична співпраця у 1917–1921 рр.: генеза, результати, уроки. *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze / pod reg. Stefana Kozaka. Warszawa, 1996. № 3. С. 120–135.*
9. Гудь Б., Голубко В. Нелегка дорога до порозуміння. До питання генези українсько-польського військово-політичного співробітництва 1917–1921 рр. Львів: Українські технології, 1997. 68 с.
10. Даценко О. М. Військово-патріотичне виховання в українських збройних формуваннях в умовах боротьби за українську державність (березень 1917 – листопад 1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.22.02 / Національна академія оборони України. Київ, 2002. 22 с.
11. Дацків І. Українсько-польські взаємини 1919–1920 рр.: роль дипломатії УНР. *Україна дипломатична: науковий щорічник*. Київ, 2011. Вип. XII. С. 795–816.
12. Демчучен О. Формування збройних сил Української Народної Республіки доби Директорії: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.22.02 / Національна академія оборони України. Київ, 2009. 19 с.
13. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918–1920 рр. Документи і матеріали / упоряд. В. Верстюк та ін. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2006. Т. 2. 744 с.
14. Дорошенко-Товмацький Б. Симон Петлюра. Життя і діяльність. Київ: Просвіта, 2005. 608 с.
15. Задунайський В. В. Збройні сили УНР (1917–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Донецький державний університет. Донецьк, 1995. 21 с.
16. Заремба О. Розбудова збройних сил УНР і українське селянство (весна-літо 1920 р.). URL: <http://1919.kupa.in.ua/>

- bbloteka/statt/17-rozbudova-zbroynih-sil-unr-ukrainske-selyanstvo-vesna-lto-1920r.html (дата звернення: 22.08.2020).
17. Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна. Київ: Інститут історії України НАН України, 2007. 288 с.
18. Зашкільняк Л. О., Крикун М. Г. Історія Польщі: від найдавніших часів до наших днів. Львів: Львівський національний університет імені І. Франка, 2002. 752 с.
19. Здоровило Т. Союзники через століття. До 100-річчя Варшавської битви у Польщі з'явиться сквер генерала УНР. *Україна молодда*. 2020. № 71 (5673). 5 серпня. С. 3.
20. Зінкевич Р. Д. Українсько-польсько-радянська війна 1920 року: С. Петлюра і Ю. Пілсудський. *Молодий вчений = Young Scientist. Історичні науки*. 2017. № 3 (43). Березень. С. 173–178.
21. Капелюшний В. П. Здобута і втрачена незалежність. Історіографічний нарис української державності доби національно-визвольних змагань (1917–1921 рр.). Київ: Олан, 2003. 608 с.
22. Ковальчук М. А. Симон Петлюра та військова опозиція в армії УНР в 1920–1921 рр. *Український історичний журнал*. 2005. № 1 (460). С. 97–108.
23. Козловський І. У Польщі вшанували перемогу, що затримала більшовизм. *Голос України*. 2020. № 147 (7404). 18 серпня. С. 5.
24. Кондратюк В. О., Буравченкова С. Б. Українська революція: здобутки і втрати в державотворчих змаганнях (1917–1920 рр.). Навчальний посібник. Київ: Стило, 1998. 280 с.
25. Красівський О. Я. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 2008. 544 с.
26. Кривизюк Л. П. Вишкіл та виховна робота в українських військах періоду визвольних змагань 1917–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22; Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2001. 20 с.
27. Кульчицький С. В., Коваль М. В., Лебедева Ю. Г. Історія України: підручник для 10 класу середньої школи. Київ: Освіта, 1998. 288 с.
28. Лаврецький Р. Українсько-польсько-більшовицька війна 1920 року в сучасній українській та польській історіографіях. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2009. Вип. 18. С. 652–665.
29. Литвин В. М. Україна: доба війн і революцій (1914–1920). Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. 488 с.
30. Литвин М. Польсько-українсько-російська війна 1920 року. URL: www.irbis-nbuv.gov.ua (дата звернення: 21.08.2020).
31. Литвин С. Війна 1920 року в українській історіографії. *Наукові записки з української історії Переяслав-Хмельницького державного педагогічного інституту*. Переяслав-Хмельницький, 2000. Вип. IX. С. 147–154.
32. Литвин С. Петлюра і Пілсудський: спільний похід на Київ 1920 р. *Воєнна історія*. 2010. № 2. С. 5–19.
33. Литвин С. Симон Петлюра у 1917–1926 рр. Історіографія та джерела. Монографія. Київ: Аква-Прес, 2000. 464 с.
34. Литвин С. Суд історії: Симон Петлюра і петлюріана. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2001. 640 с.; іл.
35. Лісевич І. У відблиску польських багнетів. Життя Києва під час перебування в ньому польських військ (травень – червень 1920 р.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2002. 226 с.
36. Мараєва В. В. Українська військова авіація в умовах боротьби за національну державність (грудень 1917 – листопад 1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. Київ, 2007. 20 с.
37. Мина Ж. В. Збройні Сили Директорії УНР та їх боротьба за державну незалежність України (листопад 1918 р. – листопад 1920 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / МОН України, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, 2008. 20 с.
38. Михайлова О. Польсько-український союз 1920 року: проблеми історіографії.

Полтавська Петлюріана. Матеріали Шостих Петлюрівських читань, проведених у Полтаві 22 серпня 2002 року. Полтава, 2003. Ч. 5. С. 12–27.

39. Михайлова О. Польсько-український союз 1920 р.: військово-господарча співпраця на території Правобережної України (кінець квітня – середина червня). URL: dspase.pbv.gov.ua (дата звернення: 22.08.2020).

40. Науменко А. О. Національно-патріотичне виховання в Армії Української Народної Республіки періоду Директорії: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. Київ, 2004. 18 с.

41. Павлишин О. Історіографія української революції 1917–1921 рр. *Українська історіографія XX і XXI століть: здобутки і проблеми*. Колективна монографія за редакцією Л. Зашкільняка. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2004. С. 168–184.

42. Пінак Є., Чмир М. Військо української революції 1917–1921 рр. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 419 с.: додатки.

43. Постанова Верховної Ради України «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2020 році» від 3 грудня 2019 р. № 325-ІХ. *Голос України*. 2019. № 246 (7252). 21 грудня. С. 4.

44. Радченко Л. О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917–1920 рр. Харків: Око, 1996. 120 с.

45. Рубльов О. С., Реєнт О. П. Українські визвольні змагання 1917–1921 рр. Київ: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. 320 с.

46. Рудь М. С. Армія Української Народної Республіки напередодні та на початковому етапі польсько-радянської війни (грудень 1919 – травень 1920 рр.). *Держава і Армія*. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Львів: Видавництво ЛНУ «Львівська політехніка», 2006. № 571. С. 293–301.

47. Руккас А. О. «Разом з польським військом»: Армія Української Народної Республіки 1920 р. (структура, організація, чисельність, уніформа). Ніжин: ПП Лисенко М. М., 2013. 480 с.

48. Савченко В. А. Дванадцять воєн за Україну. Харків: Фолио, 2006. 415 с.

49. Савченко В. А. Симон Петлюра. Харків: Фолио, 2006. 415 с.

50. Симон Петлюра. Статті, листи, документи / упорядник В. Сергійчук. Т. 3. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 1999. 616 с.

51. Слюсаренко П. Армія Української Народної Республіки у російсько-польській війні 1920 року. *Збірник наукових праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України*. 2002. № 6 (31). С. 50–57.

52. Слюсаренко П. М. Армія Української Народної Республіки в умовах боротьби за українську державність (вересень 1919 – листопад 1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. Київ, 2006. 20 с.

53. Солдатенко В. Ф. Новітні тенденції й актуальні проблеми історіографічного освоєння процесів революційної доби 1917–1920 рр. в Україні. *Український історичний журнал*. 2008. № 1 (478). С. 75–88.

54. Солдатенко В. Ф. Українська революція: концепція та історіографія (1918–1920 рр.). Київ: Пошуково-видавниче агентство «Книга Пам'яті України»; Видавничий центр «Просвіта», 1999. 507 с.

55. Срібняк І. Симон Петлюра – на чолі держави та війська: До питання про польсько-українські взаємини 1919–1920 років. *Збірник праць Другого конкурсу петлюрознавців України / упорядкування та передмова В. Михальчука*. Київ: Видавництво «Рада», 1995. С. 137–164.

56. Срібняк І. Українці про союз 1920 року: передумови та наслідки підписання Варшавської угоди між УНР і Польщею (вибрані аспекти історіографії, проблеми). *Rzeczpospolita Obojga Narodow i jej tradycje. Studia i czrice / redakcja naukowa M. Wagner, J. Wojtasik. Siedtce*, 2004. S. 333–344.

57. Стопчак М. Політика Директорії УНР у стосунках з Польщею й Румунією. *Утворення і діяльність Директорії УНР (1918–1920 рр.): історіографічний нарис*. Вінниця, 2010. С. 464–511.

58. Творча спадщина Симона Петлюри в контексті сучасного державотворення: матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження Голови Директорії та Головного Отамана військ Української Народної Республіки Симона Петлюри, Київ, 20 травня 2004 року. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 239 с.

59. Терещенко Ю. Варшавський договір 1920 р. і його оцінка українською дипломатією. *Симон Петлюра у контексті українських національно-визвольних змагань*. Збірник наукових праць. Фастів: Поліфаст, 1999. С. 130–139.

60. Ткачук П. П. Організація артилерійських частин та їх бойова діяльність по захисту української державності 1917–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Національна академія оборони України. Київ, 2004. 19 с.

61. Українська революція і державність (1917–1920 рр.). Наукове видання / Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України; авт. кол.: Т. А. Бевз та ін. Київ: Парламентське видавництво, 1998. 247 с.

62. Харук А. І. Військово-повітряні сили України в 1917–1920 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 20.02.22 / Державний університет «Львівська політехніка». Львів, 2000. 17 с.

63. Яблонський В. Від влади п'ятох до диктатури одного: історико-політичний аналіз Директорії УНР. Київ: Альтер-прес, 2001. 159 с.

64. Якимович Б. Збройні сили України: нарис історії. Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 1996. 359 с.

REFERENCES

1. VERSTIUK, V. (2005). Union of J. Pilsudski – S. Petliura in the Modern Ukrainian Historiography. *Naukovi zapysky NaUKMA. Istorychni nauky* (Scientific Notes of National University of “Kyiv-Mohyla Academy”. Historical Sciences), Vol. 41, pp. 61–66. [in Ukr.]

2. VIDNIANSKYI, S., KALINCHYK, V. (2007). Ukrainian-Polish Relations of 1917–1926. *Modern Historiography of the Problem. Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky* (Scientific Bulletin

of Lesia Ukrainka National University in Volyn), (1), pp. 44–51. [in Ukr.]

3. HETMANCHUK, M. (1998). *Ukrainian Question in the Soviet-Polish Relations in 1920–1939*. Lviv: Svit, 428 p. [in Ukr.]

4. HORAK, V. (June 7, 2008). “For Our and Your Freedom!” Military-Political Union of the Ukrainian People’s Republic and Poland in 1920: Events and Reality. *Den*, (100). [in Ukr.]

5. HRYTSAK, Ya. (2000). *Essays on the History of Ukraine. Formation of the Modern Ukrainian Nation in the 19th–20th Centuries*, 2nd ed. Kyiv: Heneza, 60 p. [in Ukr.]

6. HUBSKYI, S. (2012). Warsaw Pact between the UPR and Poland in 1920: Causes, Consequences, Judgments. In: V. BOLBAS, ed., et al. *Mazyrshchyna, liudzi, padzei, chas: Materialy II Respublikanskai naukova-praktychnai kanferentsyi, Mazyr, 25–26 maia 2012 h.* (Mozyr Region: People, Events, Time: The 2nd Republican Research and Practical Conference Proceedings). Mozyr: Ministry of Education of the Republic of Belarus, Mozyr State Pedagogical University named after I. P. Shamyakin, pp. 75–82. [in Ukr.]

7. HUBSKYI, S. (2019). Historiographical Studies of the Formation and Activities of the UPR Army during the Directory Period and at the Present Stage. In: I. PIDKOVA, R. SIROMSKYI, R. TARNAVSKYI, eds., *Visnyk Lvivskoho un-tu. Serii i storychna. Spetsialnyi vypusk. Na poshanu profesora Romana Shusta* (Lviv University Bulletin. Special Issue. In Honor of Professor Roman Shust). Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, pp. 786–800. [in Ukr.]

8. HUD, B. (1996). Ukrainian-Polish Military-Political Cooperation in 1917–1921: Genesis, Results, Lessons. In: S. KOZAK, ed., *Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze* (Warsaw Notes on Ukrainian Studies), (3). Warsaw, pp. 120–135. [in Ukr.]

9. HUD, B., HOLUBKO, V. (1997). *An Uneasy Way to Understanding. Revisiting the Genesis of Ukrainian-Polish Military-Political Cooperation in 1917–1921*. Lviv: Ukrainski tekhnolohii, 68 p. [in Ukr.]

10. DATSENKO, O. (2020). *Military and Patriotic Education in Ukrainian Armed Formations – in the Struggle for Ukrainian Statehood*

(March 1917 – November 1920). [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02 “Military History”]. Kyiv: National Academy of Defence of Ukraine, 22 p. [in Ukr.]

11. DATSKIV, I. (2011). Ukrainian-Polish Relations in 1919–1920: The Role of UPR Diplomacy. *Ukraina dyplomatychna: naukovyi shchorichnyk* (Diplomatic Ukraine: A Scientific Yearbook), Vol. XII. Kyiv, pp. 795–816. [in Ukr.]

12. DEMCHUCHEN, O. (2009). *Formation of the Armed Forces of the Ukrainian People's Republic during the Directory Period*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02 “Military History”]. Kyiv: National Academy of Defence of Ukraine, 19 p. [in Ukr.]

13. VERSTIUK, V., comp., et al. (2006). *Directory, Council of People's Ministers of the Ukrainian People's Republic. November 1918–1920*. Documents and Materials. Vol. 2. Kyiv: Olena Teliha Publishing, 744 p. [in Ukr.]

14. DOROSHENKO-TOVMATSKYI, B. (2005). *Symon Petliura. Life and Activities*. Kyiv: Prosvita, 608 p. [in Ukr.]

15. ZADUNAISKYI, V. (1995). *Armed Forces of the Ukrainian People's Republic (1917–1920)*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 07.00.02]. Donetsk: Donetsk State University, 21 p. [in Ukr.]

16. ZAREMBA, O. *Development of the Armed Forces of the Ukrainian People's Republic and the Ukrainian Peasantry (Spring–Summer 1920)*. [online] Available at: <http://1919.kupa.in.ua/bbloteka/statt/17-rozbudova-zbroynih-sil-unr-ukrainske-selyanstvo-vesna-lto-1920r.html> [Accessed 22 Aug. 2020]. [in Ukr.]

17. ZARETSKA, T. (2007). *Józef Pilsudski and Ukraine*. Kyiv: NASU Institute of the History of Ukraine, 288 p. [in Ukr.]

18. ZASHKILNIAK, L., KRYKUN, M. (2002). *History of Poland: From Ancient Times to the Present Day*. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, 752 p. [in Ukr.]

19. ZDOROVYLO, T. (Aug. 5, 2020). Allies a Century Later. The UPR General Square

to Appear in Poland on the 100th Anniversary of the Battle of Warsaw. *Ukraina moloda*, (71 (5673)), p. 3. [in Ukr.]

20. ZINKEVYCH, R. (March 2017). Ukrainian-Polish-Soviet War of 1920: S. Petliura and J. Pilsudski. *Molodyi vchenyi = Young Scientist. Istorychni nauky* (Historical Sciences), (3 (43)), pp. 173–178. [in Ukr.]

21. KAPELIUSHNYI, V. (2003). *Independence Gained and Lost. A Historiographical Essay on Ukrainian Statehood in the Era of National Liberation Struggle (1917–1921)*. Kyiv: Olan, 608 p. [in Ukr.]

22. KOVALCHUK, M. (2005). Symon Petliura and the Military Opposition in the Army of the Ukrainian People's Republic in 1920–1921. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), (1 (460)), pp. 97–108. [in Ukr.]

23. KOZLOVSKYI, I. (Aug. 18, 2020). Poland Honored the Victory that Deferred Bolshevism. *Holos Ukrainy*, (147 (7404)), p. 5. [in Ukr.]

24. KONDRATIUK, V., BURAVCHENKOVA, S. (1998). *Ukrainian Revolution: Gains and Losses in the State-Building Competition (1917–1920)*. A Training Manual. Kyiv: Stylos, 280 p. [in Ukr.]

25. KRASIVSKYI, O. (2008). *Ukrainian-Polish Relations in 1917–1923*. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies, 544 p. [in Ukr.]

26. KRYVYZIUK, L. (2001). *Training and Educational Work in the Ukrainian Troops during the Liberation Struggle of 1917–1920*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02]. Lviv: Lviv Polytechnic National University, 20 p. [in Ukr.]

27. KULCHYTSKYI, S., KOVAL, M., LEBEDIEVA, Yu. (1998). *History of Ukraine: A Textbook for the 10th Grade of Secondary School*. Kyiv: Osvita, 288 p. [in Ukr.]

28. LAVRETSKYI, R. (2009). The Ukrainian-Polish-Bolshevik War of 1920 in Contemporary Ukrainian and Polish Historiography. *Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svi-domist, derzhavnist* (Ukraine: Cultural Heritage, National Identity, Statehood), Vol. 18, pp. 652–665. [in Ukr.]

29. LYTVYN, V. (2003). *Ukraine: The Era of Wars and Revolutions (1914–1920)*. Kyiv: Alternatyvy, 488 p. [in Ukr.]
30. LYTVYN, M. *Polish-Ukrainian-Russian War of 1920*. [online] Available at: www.irbis-nbuv.gov.ua [Accessed 21 Aug. 2020]. [in Ukr.]
31. LYTVYN, S. (2000). The War of 1920 in Ukrainian Historiography. *Naukovi zapysky z ukraïnskoi istorii Pereiaslav-Khmelnytskoho derzhavnogo pedahohichnoho instytutu* (Scientific Notes on Ukrainian History of Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical Institute), Vol. IX. Pereiaslav-Khmelnytskyi, pp. 147–154. [in Ukr.]
32. LYTVYN, S. (2010). Petliura and Pilsudski: A 1920 Joint March on Kyiv. *Voienna istoriia* (Military History), (2), pp. 5–19. [in Ukr.]
33. LYTVYN, S. (2000). *Symon Petliura in 1917–1926. Historiography and Sources: A Monograph*. Kyiv: Akvilon-Pres, 464 p. [in Ukr.]
34. LYTVYN, S. (2001). *A Trial by History: Symon Petliura and Petliura Studies*. Kyiv: Olena Teliha Publishing, 640 p.; il. [in Ukr.]
35. LISEVYCH, I. (2002). *In the Glare of Polish Bayonets. Life of Kyiv during the Stay of Polish Troops (May–June 1920)*. Kyiv: NASU Institute of the History of Ukraine, 226 p. [in Ukr.]
36. MARAIEVA, V. (2007). *Ukrainian Military Aviation in the Struggle for National Statehood (December 1917 – November 1920)*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02]. Kyiv: National Academy of Defence of Ukraine, 20 p. [in Ukr.]
37. MYNA, Zh. (2008). *Armed Forces of the Directory of the Ukrainian People's Republic and Their Struggle for State Independence of Ukraine (November 1918 – November 1920)*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02]. Kyiv: MES of Ukraine; Lviv: Lviv Polytechnic National University, 20 p. [in Ukr.]
38. MYKHAILOVA, O. (2003). *The Polish-Ukrainian Union of 1920: Problems of Historiography. Petliura Studies in Poltava*. Proceedings of the 6th Petliura Readings, Conducted in Poltava on August 22, 2002. Vol. 5. Poltava, pp. 12–27. [in Ukr.]
39. MYKHAILOVA, O. *Polish-Ukrainian Union 1920: Military-Economic Cooperation in the Right-Bank Ukraine (late April – mid-June)*. [online] Available at: dspase.nbuv.gov.ua [Accessed 22 Aug. 2020]. [in Ukr.]
40. NAUMENKO, A. (2004). *National-Patriotic Education in the Army of the Ukrainian People's Republic during the Directory Period*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02]. Kyiv: National Academy of Defence of Ukraine, 18 p. [in Ukr.]
41. PAVLYSHYN, O. (2004). *Historiography of the Ukrainian Revolution of 1917–1921*. In: L. ZASHKILNIAK, ed., *Ukrainian Historiography of the 19th and 20th Centuries: Achievements and Problems*. A Collective Monograph. Lviv: Ivan Franko National University of Lviv, pp. 168–184. [in Ukr.]
42. PINAK, Ye., CHMYR, M. (2017). *The Army of the Ukrainian Revolution of 1917–1921*. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 419 p.; apps. [in Ukr.]
43. *Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine “On the Celebration of Memorable Dates and Anniversaries in 2020”* as of December 3, 2019. No. 325-IX. (Dec. 21, 2019). *Holos Ukrainy*, (246 (7252)), p. 4. [in Ukr.]
44. RADCHENKO, L. (1996). *Modern Historiography of the National-Democratic Revolution in Ukraine in 1917–1920*. Kharkiv: Oko, 120 p. [in Ukr.]
45. RUBLOV, O., REIENT, O. (1999). *Ukrainian Liberation Struggle of 1917–1921*. Kyiv: Alternatyvy, 320 p. [in Ukr.]
46. RUD, M. (2006). *Army of the Ukrainian People's Republic on the Eve and at the Initial Stage of the Polish-Soviet War (December 1919 – May 1920)*. *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Lvivska politekhnikha”*. *Derzhava i Armiia* (Bulletin of Lviv Polytechnic National University. State and Army), (571). Lviv: Lviv Polytechnic National University, pp. 293–301. [in Ukr.]
47. RUKKAS, A. (2013). *“Together with the Polish Army”: Army of the Ukrainian People's Republic in 1920 (Structure, Organization, Strength, Uniform)*. Nizhyn: M. Lysenko Publisher, 480 p. [in Ukr.]

48. SAVCHENKO, V. (2006). *Twelve Wars for Ukraine*. Kharkiv: Folio, 415 p. [in Rus.]
49. SAVCHENKO, V. (2006). *Symon Petliura*. Kharkiv: Folio, 415 p. [in Rus.]
50. SERHIICHUK, V., comp., (1999). *Symon Petliura. Articles, Letters, Documents*. Vol. 3. Kyiv: Olena Teliha Publishing, 616 p. [in Ukr.]
51. SLIUSARENKO, P. (2002). Army of the Ukrainian People's Republic in the Russian-Polish War of 1920. In: *Zbirnyk naukovykh prats Viskovoho humanitarnoho instytutu Natsionalnoi akademii oborony Ukrainy* (Collected Scientific Works of the National Defence University of Ukraine), (6 (31)), pp. 50–57. [in Ukr.]
52. SLIUSARENKO, P. (2006). *The Army of the Ukrainian People's Republic in the Struggle for Ukrainian Statehood (September 1919 – November 1920)*. [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02]. Kyiv: National Academy of Defence of Ukraine, 20 p. [in Ukr.]
53. SOLDATENKO, V. (2008). The 1917–1920 Revolutionary Period in Ukraine: The Latest Trends and Current Problems of Historiographical Development. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* (Ukrainian Historical Journal), (1 (478)), pp. 75–88. [in Ukr.]
54. SOLDATENKO, V. (1999). *Ukrainian Revolution: Concept and Historiography (1918–1920)*. Kyiv: Knyha Pamiati Ukrainy; Prosvita, 507 p. [in Ukr.]
55. SRIBNIAK, I. (1995). Symon Petliura as the Head of the State and the Army: Polish-Ukrainian Relations in 1919–1920. In: V. MYKHALCHUK, comp., *Zbirnyk prats Druhoho konkursu petliuroznavtsiv Ukrainy* (Collected Proceedings of the 2nd Ukrainian Contest of Petliura Experts). Kyiv: Rada, pp. 137–164. [in Ukr.]
56. SRIBNIAK, I. (2004). Ukrainians about the Union of 1920: Preconditions and Consequences of Signing the Warsaw Pact between the Ukrainian People's Republic and Poland (Selected Aspects of Historiography, Problems). In: M. WAGNER, J. WOJTASIK, eds., *Rzeczpospolita Obojga Narodow i jej tradycje. Studia i szkice* (The Polish-Lithuanian Commonwealth and Its Traditions. Studies and Outlines). Siedlce, pp. 333–344. [in Ukr.]
57. STOPCHAK, M. (2010). The Policy of the UPR Directory in Relations with Poland and Romania. *Utvorennia i diialnist Dyrektorii UNR (1918–1920): Istoriohrafichniy narys* (Establishment and Activities of the UPR Directory (1918–1920): A Historiographical Essay). Vinnytsia, pp. 464–511. [in Ukr.]
58. *The Creative Heritage of Symon Petliura in the Context of Modern Statehood: Proceedings of the All-Ukrainian Academic Conference Devoted to the 125th Birth Anniversary of the Head of the Directory and Chief Otaman of the UPR Army Symon Petliura. May 2004*. (2005). Kyiv: Ukrainska Vydavnycha Spilka, 239 p. [in Ukr.]
59. TERESHCHENKO, Yu. (1999). The Warsaw Pact of 1920 and Its Assessment by Ukrainian Diplomacy. In: *Symon Petliura u konteksti ukrainskykh natsionalno-vyzvolnykh zmanhan*. *Zbirnyk naukovykh prats* (Symon Petliura in the Context of the Ukrainian National Liberation Struggle). Fastiv: Polifast, pp. 130–139. [in Ukr.]
60. TKACHUK, P. (2004). *Organization of Artillery Units and Their Combat Activities to Protect Ukrainian Statehood of 1917–1920*: [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02]. Kyiv: National Academy of Defence of Ukraine, 19 p. [in Ukr.]
61. BEVZ, T., et al. (1998). *Ukrainian Revolution and Statehood (1917–1920)*. A Scholarly Edition. Kyiv: Kuras Institute of Political and Ethnic Studies; Parlamentske vydavnytstvo, 247 p. [in Ukr.]
62. KHARUK, A. (2000). *Air Force of Ukraine in 1917–1920*: [An abstract of thesis for Candidate of Sciences degree in History, specialty 20.22.02]. Lviv: Lviv Polytechnic National University, 17 p. [in Ukr.]
63. YABLONSKYI, V. (2001). *From the Power of Five to the Dictatorship of One: Historical and Political Analysis of the UPR Directory*. Kyiv: Alter-pres, 159 p. [in Ukr.]
64. YAKYMOVYCH, B. (1996). *The Armed Forces of Ukraine: An Essay on History*. Lviv: NASU I. Krypiakivych University of Ukrainian Studies, 359 p. [in Ukr.]